

Organizacija Medicinskog centra Slavonski Brod u ratnim zbivanjima 1991 – 1992. godine

Ivan Balen i Nevenka Benović

Medicinski centar Slavonski Brod

UDK 614.39:355/359(497.13)

Prispjelo: u listopadu 1992.

Medicinski centar u Slavonskom Brodu bio je za vrijeme rata u Hrvatskoj pošteđen izravnih razaranja i mogao je u relativno mirnim okolnostima obaviti svoje zadatke u primarnoj zdravstvenoj zaštiti i u Bolnici bez većih problema. U tome periodu naša Bolnica bila je najveća pozadinska bolnica u Slavoniji u kojoj su se liječili ranjenici s vinkovačke i novogradiške fronte kao i velik broj prognanika i izbjeglica.

Rat u Bosni koji počinje u ožujku 1992. godine širi se na cijelu južnu Slavoniju, Bolnicu u Slavonskom Brodu stavlja u neposrednu blizinu fronte. U dosadašnjim napadima na zdravstvene objekte i Bolnicu poginula su 4 čovjeka (od čega dva naša radnika) a troje je ranjeno (od čega su također dva naša radnika).

Pričinjena je velika materijalna šteta na bolničkim zgradama kao i ambulantomama u selima i u gradu. Žrtve rata i dalje svakodnevno stižu u našu ustanovu. Do sada ih je bilo 5 910 (zaključno s 28. kolovozom 1992.) od čega 665 smrtno stradalih i 5 245 ranjenih. To je naravno samo dio žrtava rata u Posavini, jer znatan broj ranjenih i mrtvih nisu prošli kroz našu ustanovu. Medicinski radnici i ostalo osoblje ove ustanove velikim zalaganjem u teškim okolnostima slijede svjetle primjere drugih ustanova u Hrvatskoj koje su bile u sličnim okolnostima za vrijeme rata u Hrvatskoj, znajući da je to ono najviše što mogu dati u ovoj borbi za slobodu svog naroda.

Ključne riječi: rat, organizacija bolnice, organizacija primarne zdravstvene zaštite

Slavonski Brod je smješten na lijevoj obali rijeke Save u Brodskom Posavlju, dolini oko rijeke Save s nadmorskom visinom oko 90 metara. Na sjeveru je dolina ograničena Dilj-gorom, čiji su obronci kod grada najbliže rijeci, a s juga Motajicom i Vučjakom. Na području današnjeg grada u rimsko doba postojalo je naselje Marsonia, ali se Slavonski Brod prvi puta spominje u pisanim dokumentima polovinom XIII. stoljeća. Turska vladavina u Brodu traje od 1536. do 1631. godine. Nakon oslobođenja od Turaka sve do 1873. godine mjesto je u sastavu Vojne krajine. Nagli razvoj doživljava krajem prošlog i početkom ovog stoljeća (nakon aneksije Bosne u Austro-Ugarsku), kada od mjesta s 3 500 stanovnika narasta u mjesto s 10 000 stanovnika prije početka I. svjetskog rata. U tijeku II. svjetskog rata, uz Zadar, najviše je napadan grad iz zraka i pretrpio je golema razaranja uz gubitak 1/4 stanovništva. Grad je danas drugi po veličini u regiji Slavonija i Baranja i administrativni centar za 113 500 stanovnika općine, odnosno 55 000 u samom gradu.

Razvoj zdravstva vezan je za period Vojne krajine. U tvrđavi, koja je građena od 1722. do 1741. godine, postojala je Vojna bolnica s ljekarnom i mrtvačnicom. Cijelo vrijeme Vojne krajine u njoj su se liječili i civili. Nakon

1873. godine u gradu se adaptira privatna kuća za civilnu bolnicu, jer je Vojna bolnica ubrzo prestala s radom. Prva zgrada koja je građena za Bolnicu otvorena je 1898. godine. Danas je to zgrada koja nakon nekoliko rotacija služi kao Odjel za neuropsihijatriju.

Godine 1957. osniva se Medicinski centar, koji organizacijski postoji još i danas. Bolnica, kao dio Medicinskog centra, ima 805 kreveta i zastupljene sve specijalnosti. Najveći odjeli su Kirurgija, Interna, Ginekologija, Neuropsihijatrija i Dječji odjel. Dobro razvijena Dijagnostika, od endoskopske preko ultrazvučne, rentgenske, s kompjutoriziranom tomografijom, razvijen laboratorij i kvalificirani kadar u svim službama osnova su stručne razine Ustanove. Izvanbolnička služba ima 43 tima opće medicine, ali i posebne domove zdravlja u tvornici »Đuro Đaković« i na željeznici. Timovi opće medicine raspoređeni su po gradu i selima u odgovarajućim omjerima prema broju stanovnika. U sklopu Medicinskog centra su i službe: Medicina rada, Školska medicina, Epidemiologija, Stomatološka služba i Hitna pomoć, a vlastiti vozni park raspolaže s većim brojem automobila za prijevoz bolesnika i osoblja. Prije rata je Medicinski centar obavljao kompletnu zdravstvenu djelatnost za područje općina Slavonski i Bosanski Brod,

jer je Dom zdravlja u Bosanskom Brodu organizacijski bio sastavni dio Medicinskog centra Slavonski Brod. U sekundarnoj zdravstvenoj zaštiti Medicinski centar je djelomično obavljao usluge za stanovništvo susjednih općina. (1,2,3,4)

ORGANIZACIJA BOLNICE U RATU

»Zaključio sam da je zlo realno. To nije samo stvar imaginacije ili prvobitnog religioznog uma. Zaista postoje ljudi i institucije koje su ljudi stvorili, koje djeluju s mržnjom u prisutnosti dobrote, i koje će razoriti sve što je dobro ako je to u njihovoj moći. Oni to ne rade iz svjesne malicioznosti, nego slijepo, nesvjesni svoga osobnog zla – ne dopuštaju da im to dođe do svijesti i, kao što je opisan vrug u religioznoj literaturi, oni mrze svjetlost i instiktivno će napraviti sve kako bi je izbjegli; čak će pokušati i da je ugase. Uništiti će svjetlost u svojoj rođenoj djeci i svemu što podliježe njihovoj vlasti.«

M. Scott Peck

Rat je najveća ljudska katastrofa. On je nažalost tvorevina ljudskog uma, djelo ljudske ruke, rezultat čega su brojne ljudske drame u kojima nestaju mnogi ljudi, u kojima se ruše mnogi domovi, a prognanici i izbjeglice napuštaju mjesta gdje su njihovi preci živjeli stoljećima. Nemilosrdni, genocidni rat protiv naše domovine Hrvatske svojim je velikim dijelom zahvatio

Hrvatsku. Rušenje Vukovara, Osijeka, Vinkovaca, Nove Gradiške, Lipika i Pakraca kao i mnogobrojnih sela u njihovoj okolini, uz razaranja bolnica u tim gradovima, u svom je tijeku najčešće zaobilazio područje naše općine. Činilo se tada da će Slavonski Brod i naša Bolnica ostati pošteđeni od ratnih strahota i stradavanja. Nisu se Brođani ni tada osjećali izvan ratne svakodnevnice. Imali smo samo više vremena i normalnije okolnosti kako bi se prilagodili svemu što se oko nas zbivalo. Zbrinjavajući bolesne, ranjene, prognane i izbjeglice postali smo najveća bolnica u ratom zahvaćenoj Slavoniji. Radi čestih avionskih uzbuna i povremenih avionskih napada i tada smo 5 tjedana proveli u podrumima Bolnice, što se kasnije pokazalo kao dragocjeno iskustvo. Kroz našu općinu su prolazile rijeke izbjeglica i prognanika (procjenjuje se oko 150 tisuća), a za mnoge je ova općina ostala konačno odredište (oko 30 tisuća). Svaki je prihvat izbjeglica ili organizirana zamjena zarobljenika bio organiziran uz liječnički nadzor, najčešće liječnika opće medicine te psihijataru i psihologa. Kompletne kirurško-anesteziološke ekipe odlazile su na ratišta prema Vukovaru, Vinkovcima, Osijeku ili Novoj Grdišci. Postupna mobilizacija saniteta za potrebe naše vojske oduzima nam značajan broj liječnika (21) i srednjeg medicinskog kadra, ali nam ujedno osigurava i dobru suradnju s vojnim sanitetom, jer su na okolnim ratištima stalno prisutni naši radnici koji su lagano mogli održavati vezu i suradnju sa svojom ustanovom.

SLIKA 1.

Novi dio bolnice u Slavonskom Brodu sa zaštitnim vrećama

FIGURE 1.

The new wing of the Hospital in Slavonski Brod with protecting sand-bags

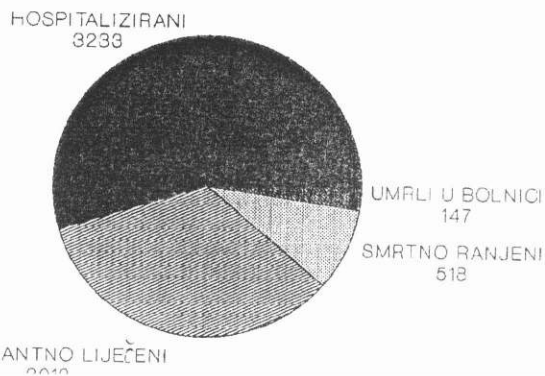

SLIKA 2.
Jedan od pogodaka u zgradu Neuropsihijatrije
FIGURE 2:
A shot at the building of Neuropsychiatry

Početkom 1992. godine ostale su razrušene susjedne bolnice, ali i Vinkovci, i Nova Gradiška i Osijek su svakodnevno napadani artiljerijom iz okupiranih područja, pa je kroz 3 mjeseca naša bolnica morala povećati broj kreveta zbog velikog broja bolesnika koji su ovamo dolazili iz cijele južne Slavonije.

GRAFIKON 1.
Ukupne žrtve rata
GRAPH 1.
Total number of war casualties
N = 5 910

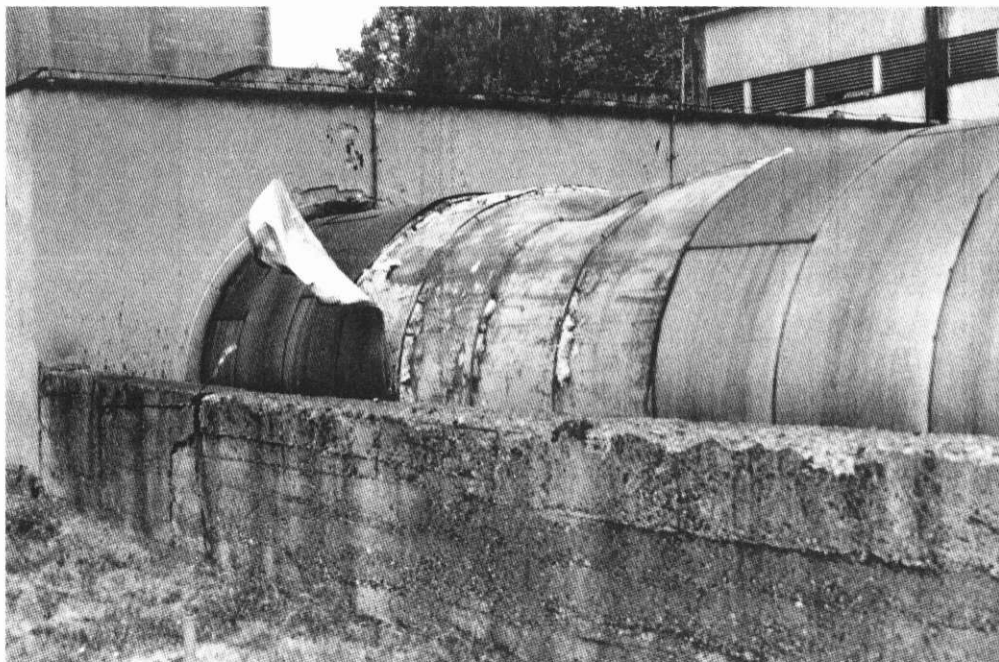
AMBULANTNO LIJEČENI
2012

Početak rata u Bosni naglo prekida ulogu mirne pozadinske bolnice i preko noći nas na grub način pretvara u bolnicu u neposrednoj blizini fronte. U jutarnjim satima 25. ožujka 1992. godine pala je prva granata na ogradu naše bolnice u neposrednoj blizini ulaza, od koje su poginula dva mlada čovjeka. Toga smo dana morali otpustiti gotovo 600 bolesnika i kompletnu bolnicu preseliti u zaštićene prostore u podrum. Istodobno smo stavili u funkciju ranije pripremljenu evakuacijsku službu koja je, kao i 80% kapaciteta gradske bolnice, stavljena u funkciju ratne kirurgije. Od tada punih pet mjeseci radimo s oko 400-420 kreveta, od kojih je više od 300 stalno namijenjeno potrebama kirurgije.

Organizira se prijemno-trijažna ambulanta na ulaznoj rampi u kojoj dežura iskusni kirurg uz dva liječnika opće medicine i potreban srednjemedicinski kadar. Iskusne kirurge na ovom mjestu osigurali smo tako što smo aktivirali naše umirovljenike. Uz ambulantu nalazi se i dijagnostički centar u kojem trajno dežura rentgenolog i rgt-tehničari. Hitni ultrazvuk i endoskopiju osigurava dežurni internist. Iz prijemno-trijažne ambulante ranjeni se upućuju u dva smjera. Lakši ranjenici u kiruršku ambulantu na obradu, a teži u prijemnu ambulantu reanimacije gdje dežura anesteziolog i ostalo osoblje reanimacije, odakle se ranjenik upućuje ili na reanimacijski postupak u intenzivnu njegu ili u kirurške dvorane. U šest operacijskih dvorana na osam operacijskih stolova radi kirurški tim koji se sastoji od kirurga i ortopeda, urologa, ginekologa, oftalmologa i otorinolaringologa. Tim kirurga je polivalentno sastavljen i sastoji se, osim općih kirurga, od vaskularnog kirurga, neurokirurga i traumatologa. Kako je neurokirurg jedina specijalizacija koju nismo imali u našoj ustanovi, od početka rata dolazi nam u pomoć specijalist iz Zagreba, koji se mijenja svaki tjedan dana. Od polovine srpnja imamo i kadrovsku pomoć od nekoliko kirurga i anesteziologa, instrumentarki i anestezioloških tehničara, uglavnom iz Zagreba, ali nam stalno pomažu dragovoljci iz Rijeke, Požege, Gradiške.

Od početka rata kroz našu bolnicu ukupno je prošlo 5 910 žrtava. Na grafikonu 1. vidi se da je među njima s ratišta dopremljeno 518 mrtvih, 147 je umrlo u Bolnici, 3 233 ranjenika su liječena u Bolnici, a 2 012 je ambulantno obrađeno i otpušteno na kućno liječenje. Među 147 umrlih su svi oni koji su do Bolnice dopremljeni živi pa čak i oni koji su živjeli svega 10 minuta po prijemu, jer su svi takvi smrtno stradali ranjenici dobivali otpusnicu s Reanimacije zbog prolaza kroz njihovu prijemnu ambulantu. Značajka zbrinjavanja ranjenih prije svega je velika varijabilnost u broju ranjenih koja je uočljiva i u pojedinim mjesecima prošle i ove godine, kao i velike oscilacije u danima, ali ono što vrlo često predstavlja veliki problem su dnevne oscilacije s povremeno više desetaka ranjenika koji dolaze u sat do dva vremena. Na grafikonu 2. vide se oscilacije broja ra-

SLIKA 3.
Rezervoar za mazut nakon pogotka minobacačkom granatom
FIGURE 3.
The oil reservoir hit by a trench mortar shell

SLIKA 4.
Vanjski izgled zgrade i dvorišta ambulante u Svilaju nakon avionskog napada
FIGURE 4.
The building and courtyard of the outpatient clinic in Svilaj after an air-raid

SLIKA 5.
Unutrašnji izgled iste ambulante nakon avionskog napada
FIGURE 5.
The interior of the same outpatient clinic after
an air-raid

njenih po mjesecima. Vidljivo je da smo najviše ranjenih primali od rujna do prosinca za vrijeme rata u Hrvatskoj uz ponovni veliki skok od početka rata u Bosni pa do današnjeg dana. Najveći broj ranjenika (992) primljen je u tijeku svibnja 1992. godine, a najmanji broj je bio u srpnju 1991. godine. Na grafikonu 3. vidljiva je veličina dnevnih oscilacija u broju primljenih, pa smo tako 18. kolovoza 1992. primili 113 ranjenih, a 24. kolovoza sedam ranjenih. U grafikonu 4. vidimo da je među ranjenima značajan broj civila. Od ukupno 5 245 ranjenih, 1 115 su civili, što je 21,3% od ukupnog broja ranjenih. U stavku ostalih ubrojili smo liječene neprijateljske vojnike i oficire te jedan broj stranih i domaćih novinara. Još uvijek nemamo podataka o broju politraumatiziranih i multitraumatiziranih ranjenika. S obzirom na ukupan broj ranjenih, smrtnost u naših ranjenika iznosila je 2,8%, a ako se uzmu u obzir samo hospitalizirani bolesnici, smrtnost je 4,5%. Zbog svakodnevno velikog broja ranjenih, što se vidi iz ranijih grafikona, organizira se svakodnevno transportiranje operiranih i zbrinutih ranjenika širom cijele Hrvatske,

ali uglavnom u Zagreb i u susjedne bolnice u Slavoniji, te Čakovec, Varaždin, Koprivnicu i Bjelovar.

Rat se u Posavini nastavlja. Broj žrtava svakodnevno i dalje raste. Među žrtvama u našem gradu više od 75% su civili, a samo u našem gradu život je izgubilo 20 djece mlađe od 15 godina. U Slavanskom i Bosanskom Brodu ukupno je poginulo 46 djece mlađe od 15 godina, a oko 90 ih je ranjeno. Težina trenutka u kojem živi grad i cijelo područje vidi se iz podatka da je do sada bilo više od 400 zračnih uzbuna, oko 111 avionskih napada na grad, od kojih je samo na gradsko područje bačeno 79 teških avionskih bombi »krmača«. Na grad je palo i devet raketa »zemlja-zemlja« tipa »Luna«, a broj minobacačkih granata, granata od topova i tenkova zasad se teško može procijeniti i vjerojatno prelazi 10 000. U susjednom Bosanskom Brodu stanje je znatno teže.

Otkako se napada grad i naša je bolnica i izvanbolnička služba pretrpjela mnoga oštećenja i stradanja.

1) U srijedu 25. ožujka 1992. godine pogodena je granatom ograda bolnice u blizini glavnog ulaza, poginula su dva mladića, materijalna šteta na velikom broju automobila je velika.

2) U nedjelju 3. svibnja 1992. godine u avionskom napadu na zapadni dio grada pogođen je automobil hitne pomoći u kojem je poginuo naš vozač.

3) U petak 8. svibnja 1992. godine s dvije minobacačke granate pogodeni su rezervoar za mazut i zgrada centralnog grijanja. Dvoje je naših radnika ranjeno i velika je materijalna šteta.

4) U četvrtak 11. lipnja 1992. godine topovska je granata pogodila sjevernu stranu zgrade neuropsihijatrije uz oštećenje krova, fasade, prozora i prostorija Zbora liječnika u potkrovlju. Nije bilo ozlijeđenih.

5) U četvrtak 6. kolovoza 1992. godine pogodak topovskom granatom u južnu stranu zgrade neuropsihijatrije uz oštećenje prozora na ginekologiji, ORL-odjelu i okulistici, ranjen je jedan čovjek koji je došao u pratnji bolesnika.

6) U utorak 18. kolovoza 1992. godine pogodena je praonica rublja u bolničkom krugu. Poginuo je naš radnik, manja materijalna šteta.

7) U četvrtak 20. kolovoza 1992. godine oko 18 sati pala je granata u bolnički krug između zgrade Uprave i ulaza u poliklinički trakt. Oštećena fasada Upravne zgrade, nije bilo ozlijeđenih.

8) U nedjelju 23. kolovoza 1992. godine topovskom je granatom pogodena zgrada ATD, velika materijalna šteta, nije bilo povrijeđenih.

9) U dosadašnjim napadima na grad i sela uništena nam je jedna ambulanta u gradu, jače je oštećena ambulanta u Velikoj Kopanici, a manje u Gundincima, dok je potpuno razorena ambulanta u Svilaju od avionskog napada u subotu, 11. srpnja 1992. godine.

Od ukupno 1 650 radnika koliko je Medicinski centar imao prije rata, oko 60 radnika je dobilo otkaz zbog

nepoštivanja radne obveze i neredovitog dolaska na posao. Samo se za dvije medicinske sestre sumnja da su prešle na stranu neprijatelja. Od početka rata organizirali smo Štab za humanitarnu pomoć na čijem je čelu prim. dr. sci. Dragica Bistrović, a u Štab su uključeni osim šefa Farmaceutске službe još nekoliko liječnika i drugog osoblja. Prema dosadašnjim analizama humanitarna pomoć je za vrijeme rata pokrivala u prosjeku oko 20% naših potreba za lijekovima, hranom i sanitetskim materijalom.

ORGANIZACIJA IZVANBOLNIČKIH SLUŽBI U RATU

Izvanbolnička zdravstvena služba Medicinskog centra Slavonski Brod, odnosno Primarna zdravstvena zaštita posljednjih mjeseci morala se reorganizirati, tj. prilagoditi ratnim uvjetima. Ta je služba tijekom rata kontinuirano funkcionirala, maksimalno koristeći raspoloživi zdravstveni kadar, prostor i opremu.

Izvanbolnička zdravstvena služba pratila je ratna zbivanja na području općine i prilagodila rad novonastalim uvjetima. O svakoj promjeni u svom radu na vrijeme je obavještavala korisnike zdravstvenih usluga, i to najčešće putem lokalne radio-postaje.

Služba opće medicine Medicinskog centra Slavonski

Brod organizirala je rad u ratnim uvjetima, nastojeći i dalje pružati kontinuiranu i sveuobuhvatnu zdravstvenu zaštitu. Početkom rata, kada područje općine nije bilo izloženo neposrednim napadima neprijatelja, uz svoj uobičajeni rad timovi liječnika opće medicine su:

1) na području cijele općine provodili cijepljenje pučanstva starijeg od 50 godina protiv tetanusa;

2) organizirali tečajeve prve pomoći u mjesnim zajednicama i radnim organizacijama;

3) u suradnji s mjesnim zajednicama pronašli adekvatan prostor za rezervne, ratne ambulante;

4) većina liječnika opće medicine, kao i liječnika drugih službi Primarne zdravstvene zaštite, sudjelovalo je na doedukaciji, na kojoj su upoznati s načelima ratne kirurgije, vrstama i djelovanjem bojnih otrova, psihijatrijskim poremećajima u suvremenom ratu, te etničkim i humanitarnim načelima u odnosu prema ozljeđenom.

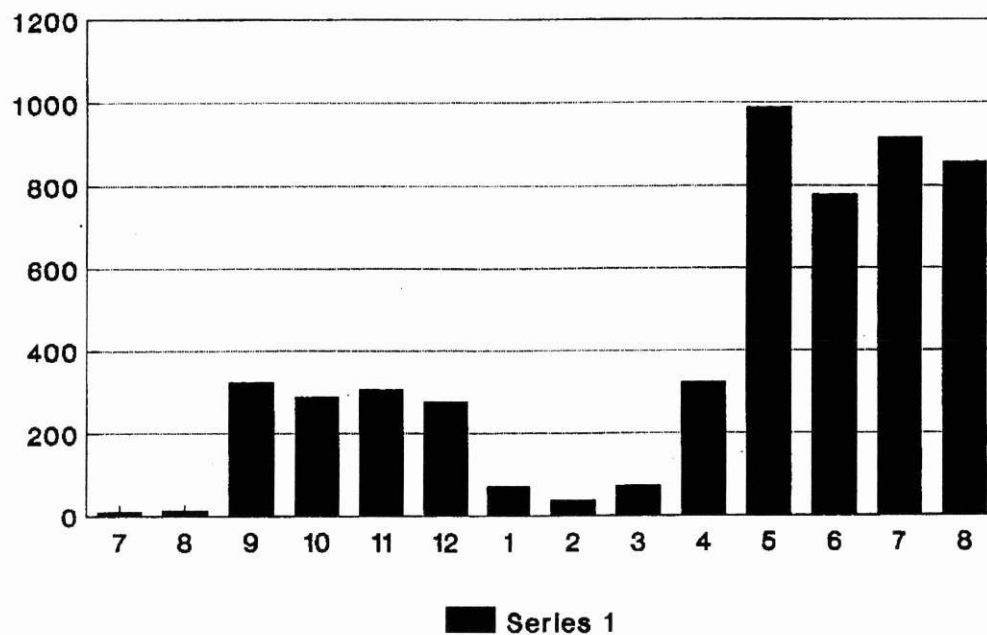
S obzirom na to da je 3. travnja 1992. godine za područje Slavenskog Broda označena opća opasnost, Služba opće medicine za svoj rad koristi rezervne ambulante, tj. podrumске prostorije privatnih kuća i Doma umirovljenika te postojeće ambulante koje su na periferiji grada ili druge prostore koji nisu neposredno izloženi napadima neprijatelja.

Pružanje zdravstvene zaštite organizirano je na tri punkta:

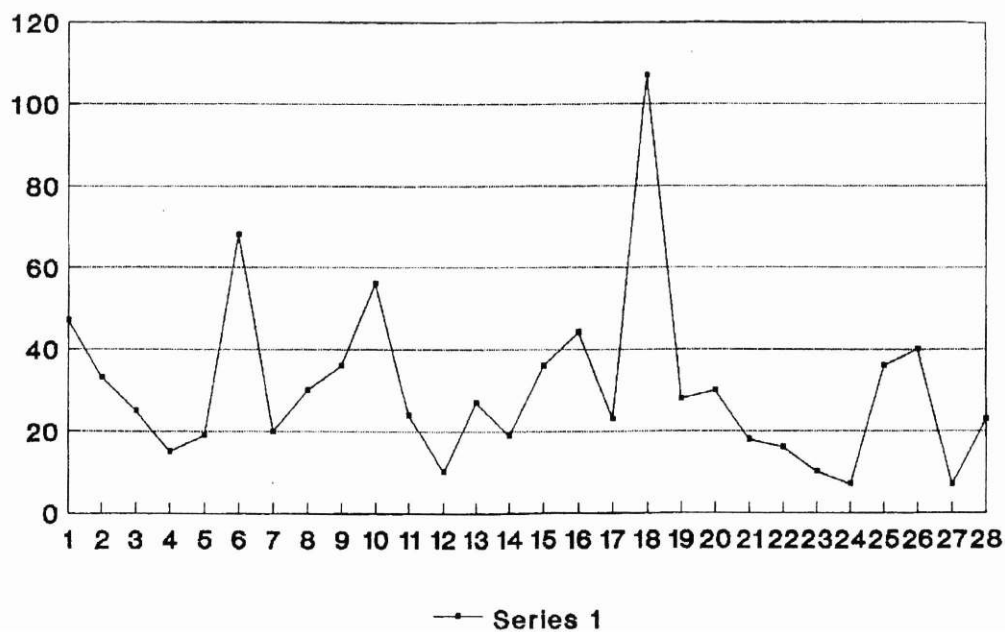
SLIKA 6.
Odmor ranjenika u evakuacijskoj bolnici
FIGURE 6.
The wounded resting in an evacuation hospital

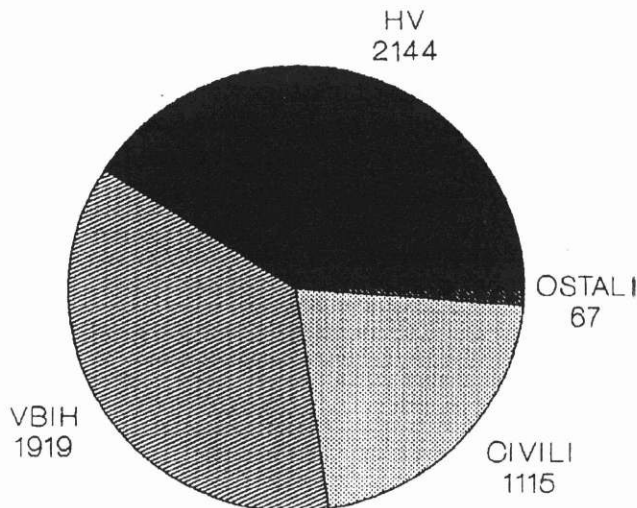
GRAFIKON 2.
 Prikaz primljenih ranjenika tijekom rata po mjesecima
GRAPH 2.
 Survey of the wounded admitted during the war according to months
 N = 5 245

GRAFIKON 3.
 Prikaz primljenih ranjenika u kolovozu 1992. godine
GRAPH 3.
 Survey of the wounded admitted in August 1992

GRAFIKON 4.
Prikaz primljenih ranjenika po pripadnosti
GRAPH 4.
Survey of the wounded admitted, according to their
affiliations

- 1) u centru grada – za građane tog područja;
- 2) istočnom i zapadnom dijelu grada – za građane tih područja.

Takvom prostornom reorganizacijom Služba opće medicine prostorno se približila korisnicima zdravstvene zaštite i smanjila im rizik od ranjavanja odnosno pogibelji na putu do liječnika. Spomenutom reorganizacijom stvorila je sigurnije uvjete za pružanje zdravstvene zaštite.

Posljedica takve prostorne reorganizacije u većini je slučajeva narušavanje načela pružanja zdravstvene zaštite kod izabranog liječnika, osim kod osiguranika koji su bili privremeno nesposobni za rad.

Radno vrijeme je prilagođeno uvjetima rata, a zdravstvena zaštita pružena je tijekom svih sedam dana u tjednu.

Prelaskom na rad u rezervnim ambulancama nisu postojali potrebni uvjeti za pružanje svih zdravstvenih usluga. To se prije svega odnosi na ambulante laboratorijskih pretraga, EKG, ispiranje uha itd. Unatoč tome 14 timova liječnika opće medicine za područje grada u prvih je šest mjeseci 92. godine pružilo 67 709 zdravstvenih usluga.

Broj zdravstvenih usluga u mjesecima kada je oglašena opća opasnost i kada se prešlo na rad u rezervnim ambulancama smanjio se na polovinu. Tako je broj usluga 14 timova liječnika opće medicine u siječnju 92. godine iznosio 14 286, u veljači 16 631, ožujku 14 248, u travnju 7 815, svibnju 7 519 te u lipnju 7 240.

Patronažna je služba na području grada u tijeku rata također kontinuirano radila. Od trenutka oglašene opće opasnosti rad patronažne službe se reducira. Rad se sastojao u provođenju kućnog liječenja i pružanja njege patronažne sestre, tj. svakodnevnoj podjeli parenteralne terapije, previjanja i promjene katetera.

Svjesni smo rizika kojem su bile izložene patronažne sestre i vozač automobila, ali smo isto tako svjesni da je to minimum usluga patronažne službe, koji za dobrobit bolesnika mora biti zadovoljen.

Što se tiče zdravstvene zaštite pučanstva na seoskim područjima općine, Služba opće medicine se i tamo prilagodila ratnim događanjima. Od ukupno osam zdravstvenih stanica koje pružaju zdravstvenu zaštitu na seoskim područjima, četiri zdravstvene stanice koristile su za svoj rad rezervne ambulante iz sigurnosnih razloga, a neke jer su im ambulante bile oštećene, odnosno srušene uslijed neprijateljskog djelovanja.

Tri zdravstvene stanice koristile su podrumске prostorije u privatnim kućama, a samo jedna zdravstvena stanica svoj vlastiti podrumski prostor.

Unatoč ratnim opasnostima na tim područjima pružena je sveobuhvatna (preventivna i kurativna) zdravstvena zaštita.

Gotovo u svim zdravstvenim stanicama povećan je broj zdravstvenih usluga, jer je pružana zdravstvena zaštita i prognanicima i izbjeglicama, koji su smješteni na tim područjima.

U seoskim područjima koja su izložena neposrednim napadima neprijatelja uvedena je stalna pripravnost zdravstvenog osoblja, zbog potrebe pružanja pomoći ranjenicima.

Služba opće medicine Medicinskog centra Slavonki Brod u tijeku rata posebnu zdravstvenu brigu vodi o prognanicima i izbjeglicama. Osim što pruža zdravstvenu zaštitu u ambulancama, u suradnji sa Štabom civilne zaštite Slavonki Brod, Služba opće medicine pruža zdravstvenu zaštitu prognanicima i izbjeglicama, koji su smješteni u prihvatnim centrima.

Iz Službe opće medicine Medicinskog centra Slavonki Brod u tijeku rata za potrebe HV mobilizirano je sedam liječnika i dvije medicinske sestre. Jedanaest liječnika opće medicine i devetnaest medicinskih sestara, zajedno s dva tima liječnika medicine rada i tri tima liječnika školske medicine, uključeno je u rad na trijaži ranjenika u trijažnom centru bolnice.

I druge službe Primarne zdravstvene zaštite, kao što su Služba za medicinu rada, Služba za zaštitu školske djece i mladeži, Stomatološka služba i Služba hitne pomoći tijekom rata svakodnevno su radile, iako su uvjeti rada zbog zračnih i općih opasnosti bili neadekvatni.

S obzirom na specifičnost posla i tijesnu povezanost, tj. suradnju s drugim službama Medicinskog centra Slavonki Brod, Služba medicine rada nije mijenjala lokaciju rada, jer svaka promjena lokacije bila bi veći rizik i opasnost za korisnike zdravstvenih usluga. I u ratnim je uvjetima Služba medicine rada Medicinskog centra Slavonki Brod provodila:

- 1) sistematske preglede Hrvatske vojske;
- 2) specifičnu zdravstvenu zaštitu (tj. periodične preglede, preglede vozača, izdavanje liječničkih svjedodžbi za posao itd);

3) sistematske preglede novaka;

4) preglede aktivnih osiguranika (radno aktivni, športaši, prognanici, izbjeglice, profesionalna orijentacija).

U prvih šest mjeseci 1992. godine Služba medicine rada učinila je 77 286 zdravstvenih usluga. Za ostvarivanje svojih usluga Služba medicine rada je uz svoj postojeći zdravstveni kadar koristila ispomoć zdravstvenog osoblja i psihologa iz drugih službi primarne zdravstvene zaštite (Stomatološka služba, Služba za zaštitu zdravlja školske djece i mladeži).

Služba za zaštitu zdravlja školske djece i mladeži kao rezervne ambulante, tj. ratne ambulante, koristila je prvo podrumski prostor osnovne škole, a kasnije prostor dječjeg vrtića, koji je smješten na lokaciji koja nije neposredno izložena neprijateljskim napadima. Unatoč ratnim uvjetima rada Služba za zaštitu djece i mladeži provela je:

1) cijepljenje školske djece; prag procijepljenosti je 100%, samo je kalendar cijepljenja modificiran, tj. produžen po uputi Epidemiološke službe. Cijepljeno je ukupno 866 učenika;

2) cijepljenje školske djece prognanika – izbjeglica, koje je provodila po mjesnim zajednicama. Cijepljeno je ukupno 145 učenika prognanika – izbjeglica;

3) sistematske preglede učenika 5. razreda osnovne škole i 1. razreda srednje škole, a sistematski pregledi djece za upis u 1. razred osnovne škole su odgođeni zbog ratnih opasnosti.

U svezi s ratnim uvjetima opseg pasivne zdravstvene zaštite znatno je smanjen.

Stomatološka služba Medicinskog centra Slavonski Brod zbog ratnih je opasnosti privremeno obustavila rad u ambulantom koje su bile izložene opasnosti, a zdravstveno osoblje koje je radilo u tim ambulantom nastavilo je raditi u stomatološkim ambulantom, koje su na područjima koja nisu izložena neposrednim ratnim opasnostima. Služba je svoj rad prilagodila posto-

jećim uvjetima, pa je znatan broj medicinskih sestara uključen u ispomoć Kirurškoj službi i Službi za medicinu rada.

Služba hitne pomoći Medicinskog centra Slavonski Brod kao i većina službi primarne zdravstvene zaštite morala je dislocirati rad na rezervnu lokaciju. Uz pružanje zdravstvene zaštite u ordinaciji, osam ekipa službe hitne pomoći i u doba trajanja opće i zračne opasnosti pružalo je zdravstvenu zaštitu u kući bolesnika, a bile su i prve zdravstvene ekipe, koje su pružale zdravstvenu pomoć ozlijeđenima, tj. ranjenicima na licu mjesta.

Tu cijenu rizika uvjetovanu ratom nažalost je platio svojim životom vozač hitne pomoći. 03. svibnja 1992. u vrijeme avionskog napada na zapadni dio grada, pogođen teškom avionskom bombom smrtno je stradao vozač obavljajući svoju dužnost.

Važno je napomenuti da gotovo nijedan zdravstveni radnik iz izvanbolničke zdravstvene službe Medicinskog centra Slavonski Brod nije napustio službu i prešao na neprijateljsku stranu.

Izvanbolnička zdravstvena služba Medicinskog centra Slavonski Brod mogla je u ratu funkcionirati ne samo zbog prilagođavanja ratnim uvjetima rada, nego i zbog njihove međusobne ispomoći u radu.

Radeći u teškim ratnim uvjetima, izlažući i svoj život pri obavljanju svojih poslova, djelatnici izvanbolničke službe Medicinskog centra Slavonski Brod dali su velik doprinos domovinskom ratu.

LITERATURA

1. Balen I. Povijesni razvoj zdravstva u Slavonskom Brodu, Saopćenja 1989/90;
2. Služba za informatiku Medicinskog centra Slavonski Brod.
3. Wagner W. Sava i vojni komunitet Brod (1612-1873), Zbornik HISB, 1978;
4. Zavod za statistiku Skupštine općine Slavonski Brod, podaci za 1990. godinu.

Abstract

ORGANIZATION OF THE SLAVONSKI BROD MEDICAL CENTER DURING THE 1991-1992 WAR

Ivan Balen i Nevenka Benović

Medical Center Slavonski Brod

Medical tradition in Slavonski Brod is about 300 years old. From the beginning of the 18th century there was in the town Military hospital with pharmacy and mortuary. In the Military hospital civilians were cured as well. After Military Frontier had been abolished Civil hospital was founded. Medical service was organized in so called Medical centre which incorporated all services: primary protection and hospital.

The hospital in Slavonski Brod is one of the bigger in Croatia. Before homeland war it contained 800 beds and developed all specialist services. There were modern diagnostics with endoscopic, supersonic vibrations, laboratory, X-rays even computerized tomography services. There were adequate number of experts, too.

Out of hospital services are: general medicine, labour medicine, medicine for school children, epidemiology, dentistry and First-aid services. During the homeland war in Croatia, hospital and out-of-hospital services didn't bear remarkable destroying and they could work normally behind the front lines in Slavonia. Hard circumstances began with the outburst of the war in Bosnia in March 1992. From this time on the hospital functions only in cellars and works with half a capacity. About 300 beds is always prompt for the needs of war surgery and Intensive care service. All the services of the Primary health prevention of

the Medical centre adapted their work to war conditions. The majority of services worked in reserve departments. In majority of cases they were situated in cellars of children day-care centres in areas out of enemy's reach. Out-of-hospital services were dislocated so that they were nearer to possible patients to lessen the risk of wounding and killing them from enemy gun attacks. Although in difficult conditions, medical staff did all that was needed to give full medical care to patients and other inhabitants of our community.

In artillery attacks on the Medical centre four people perished (two of them were our workers) and three were wounded (two were our workers, too). There were big damages on hospital buildings and out-of-hospital departments in the town and in the countryside. The victims of the war came every day to Medical centre and up to August 28th, 1992, there were 5910 patients of which 665 perished and 5245 wounded. Of the total number of wounded there were 21,3% civilians, and the percentage of deceased civilians was even bigger. In our town more than 75% dead were civilians and even 20 of them were children younger of 15 years. All that is only a partial number of war victims in Posavina because many wounded and perished were not accepted in our Medical centre.

Key words: war, hospital organization, organization of primary health care

Received: October, 1992